

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) lausunto

Demokratiaohjelma on tärkeä asiakirja, koska se ei ole pelkästään poliittinen työkalu, vaan se on myös tapa vahvistaa yhteisöllisyyttä ja tukea jokaisen ihmisen oikeutta vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöönsä. Erityisesti lasten ja nuorten osalta se tarjoaa mahdollisuuden tulla kuulluiksi ja vaikuttaa tulevaisuuteen.

Ohjelma myös pyrkii tukemaan yhteiskunnan avoimuutta, oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa.

Demokratiaohjelman luonnoksessa on laajasti käsitelty osallisuus- ja vaikuttamismahdollisuuksia, ja MLL pitää hyvänä, että lasten ja nuorten osallistumisoikeudet ovat vahvasti ohjelmassa läsnä. Myös heikommassa asemassa olevia lapsiryhmiä pyritään huomioimaan ohjelmassa, mutta linjaukset ja toimenpiteet jäävät hyvin yleiselle tasolle ja esimerkiksi yhdenvertaisuuden edistäminen ei nouse ohjelmaluonnoksessa riittävästi esille. Demokratiaohjelman tulisi myös tukea aktiivista kansalaisyhteiskuntaa ja tarjota välineitä kansalaisyhteiskunnan toiminnan vahvistamiseksi. Tämä ulottuvuus ohjelmaluonnoksesta puuttuu. Muutamissa kohdin tuodaan esille yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa, mutta siinä ei ole kysymys kansalaisyhteiskunnan vahvistamisesta tai tukemisesta.

Useat ohjelmaluonnoksen tavoitelinjaukset ja toimenpiteet ovat sinällään kannatettavia, mutta jäävät hyvin yleiselle tasolle. Jotta niiden toteutumista voitaisiin seurata ja arvioida, niitä tulisi tarkentaa merkittävästi. Ongelmana on myös se, että useat toimenpiteet vaativat selkeästi resursseja ja herääkin kysymys, ovatko ohjelman toteutukseen suunnatut resurssit riittäviä.

MLL on alla olevissa kohdissa tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin nostanut esiin ohjelmaluonnokseen liittyviä näkökulmia.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) pitää tärkeänä nuorten aikuisten äänestysaktiivisuuden edistämistä. MLL korostaa, että äänestysaktiivisuus on yhteydessä siihen, kuinka mielekkääksi nuoret kokevat äänestämisen ja kuinka uskovat voivansa vaikuttaa äänestämällä heille tärkeisiin asioihin. Yleisesti ottaen MLL pitää kahta asetettua tavoitelinjausta tärkeinä ja korostaa äänestysaktiivisuuden edistämisen vahvaa yhteyttä ihmisoikeus- ja demokratiakasvatukseen.

Nuorten halukkuuteen vaikuttaa julkisesti ja asettua esimerkiksi ehdokkaaksi eri vaaleissa vaikuttaa viime aikoina voimistunut vihapuhe, aggressiivinen keskustelukulttuuri sekä myös vaalihäirintä. Yleisemmän tason tarkastelu osoittaa, että vaalihäirintää koetaan kasvavana uhkana. Häirintä ja vihapuhe vaikuttavat kansalaisten, erityisesti naisten ja vähemmistötaustaisten henkilöiden halukkuuteen osallistua esimerkiksi politiikkaan. Ilmiö heikentää turvallisuuden tunnetta, kaventaa sananvapautta sekä vähentää ihmisten halukkuutta aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Ilmiöllä on negatiivisia vaikutuksia myös yhteiskunnassa vallitsevaan luottamukseen.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

MLL korostaa, että nuorten käsitys omista kyvyistään vaikuttaa yhteiskuntaan muotoutuu hyvin varhaisessa vaiheessa ja siihen vaikuttavat useat tekijät, kuten tausta-aineistossa (Kansallinen ohjelma demokratian ja osallistumisen edistämiseksi. Valtioneuvoston periaatepäätöstä taustoittava aineisto) tuodaan esille. Näitä tekijöitä ovat mm. sukupuoli, äidinkieli, perheen koettu taloudellinen tilanne sekä vanhempien koulutustaso ja ammatti. Eriytyneen äänestysaktiivisuuden taustasyiden läpileikkaava huomioon ottaminen ja toimenpiteiden tarkastelu ja toteuttaminen taustasyiden huomioiden on keskeistä. Erityisesti nuorten, maahan muuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen tulee panostaa. Puolueita tukee myös kannustaa monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun sekä saavutettavaan viestintään edustamistaan asioista.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,**
- **äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,**
- **kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,**
- **yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.**

Saavutettavuuden ja esteettömyyden vahvistaminen ovat erittäin tärkeitä toimenpiteitä. Toimenpiteissä tulee tunnistaa eritavoin kommunikoivat ja erilaiset kognitiiviset taidot omaavat nuoret. On tärkeää, että nuorille viestitään heille sopivalla tavalla ja heidän käyttämien viestintävälineiden avulla.

MLL pitää tärkeänä, että järjestöille turvataan riittävä rahoitus, jotta mm. ohjelmaluonnoksessa mainittu yhteistyötavoite voi täyttyä. Järjestöjen rahoitukseen on päätetty tehdä merkittäviä leikkauksia, josta syystä järjestöjen toiminta on monelta osin resurssien puutteessa uhattuna. Tällöin ei myöskään demokratiaohjelmaluonnokseen asetettuja tavoitteita voida saavuttaa.

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

Tämä on tärkeä tavoitelinjaus ja on hyvä, että myös lapset on huomioitu linjauksessa. Tämä tukee pitkäjänteistä edistämistyötä äänestysaktiivisuuden suhteen.

MLL:n vaikuttamistyö yhteistyössä MLL:n Nuortennetin kanssa on viime aikoina panostanut nuorille tiedottamiseen vaaleista ja MLL:n vaalitavoitteista. Esim. EU-vaalien aikana Nuortennettiin tehtiin oma sivustonsa vaaleista (<https://www.nuortennetti.fi/arki/oikeudet-ja-velvollisuudet/mitka-eu-vaalit/>) ja nyt kunta- ja aluevaalien yhteyteen valmistellaan vastaavaa sivustoa. Sivustoilla hyödynnetään myös jo aiemmin tehtyä työtä ja sieltä löytyy linkkejä keskeisiin nuorille suunnattuihin vaalisivustoihin. Samalla nuorille kerrotaan EU:sta ja sen tehtävistä sekä keskeisistä kunnan ja hyvinvointialueen tehtävistä ja asioiden käsittelystä niillä. Nuorilta kerättyä tietoa hyödynnetään MLL:n vaalitavoitteiden valmistelussa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,**
- **lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.**

Ensimmäinen tavoitelinjaus jää ylätasolle ja keskeneräiseksi. Ohjelmassa olisi hyvä konkretisoida toimenpiteitä ja ottaa ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen vaatima resurssointi huomioon myös järjestöjen avustuslinjauksista päätettäessä. Useat tahot tekevät jo nyt työtä toimenpiteissä mainituissa asioissa. Keskeinen kysymys on, miten tehty/tehtävä työ saadaan mahdollisimman laajasti käyttöön ja lasten ja nuorten tietoisuuteen?

On hyvä, että toimenpiteessä on mainittu myös demokratiakasvatus. MLL korostaa ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen merkitystä. Paitsi vaalien merkityksestä, niin lasten ja nuorten on hyvä saada tietoa myös siitä, mitä tehtäviä ja toimia vaaleissa valitut henkilöt tulevat hoitamaan ja mikä merkitys niillä on lapsille ja nuorille.

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

MLL pitää tärkeänä, että lasten ja nuorten osallisuus on nostettu vahvasti esiin ohjelmaluonnoksessa. Demokratian toimivuuden kannalta on keskeistä, että kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan. Tämä voi tapahtua sekä edustuksellisen järjestelmän että muiden osallistumisprosessien kautta.

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

MLL pitää tavoitelinjausta yleisellä tasolla hyvänä ja kannattaa lasten ja nuorten edustuksellisen osallistumisen ja vaikuttamisen aseman vahvistamista. Nuorisovaltuustojen lisäksi Lasten parlamentit alakoululaisten lasten omana vaikuttamiskanavana ovat tärkeitä. Nuorisovaltuustojen Liitto on pitänyt esillä yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia Nuorisovaltuustojen toimintaan ja kiinnostunut kehittämään ja edistämään niitä toiminnassaan. Tästä hyvä esimerkki on nuorisovaltuustoselvitys ”Nuorisovaltuustossa saa ja voi olla kaikki mukana” vuodelta 2022.

MLL korostaa, että edustuksellisen osallistumisen lisäksi kaikkien lasten ja nuorten laaja-alaisia osallistumismahdollisuuksia omissa yhteisöissään tulee vahvistaa. Ihmisoikeussopimuksissa korostetaan yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia, mutta käytännössä hyvin tiedetään, että tietyt lapsi- ja nuorisoryhmät, kuten haavoittuvassa asemassa olevat ja syrjinnälle alttiit ryhmät jäävät usein osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien ulkopuolelle. Tähän myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on ottanut toistuvasti kantaa Suomelle antamissaan loppupäätelmissä viimeksi vuonna 2023. MLL pitää tärkeänä, että osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen demokratiaohjelmaluonnoksessa koskee sateenkaarilapsia ja -nuoria, sijaishuollossa olevia lapsia ja nuoria, maahanmuuttotaustaisia lapsia ja nuoria, vammaisia lapsia ja nuoria sekä niitä lapsia ja nuoria, joilla on mielenterveyden ongelmia.

Demokratiaohjelmaluonnoksessa tulisi mainita myös lasten ja nuorten oma vaikuttamistoiminta, ei siis aikuislähtöinen ja aikuisten vahvasti ohjaama toiminta. Lapsilla ja nuorilla on tärkeitä näkökulmia ja hyvää toimintaa esim. luonnonsuojelu- ja ilmastokysymyksissä tai eläinten oikeuksia edistävinä ryhminä. Järjestöjen moderoidut, turvalliset nuorille suunnatut digitaaliset ympäristöt, kuten MLL:n Nuortennetti, ovat tärkeitä osallistumisen ja keskustelun kanavia nuorille. Demokratiaohjelmassa tulisi selkeästi näkyä, että ohjelmassa tuetaan ja kannustetaan lapsia ja nuoria myös heidän omaehtoiseen ja heidän järjestämäänsä toimintaan, ei vain sellaiseen, joka on aikuisten tarpeista ja kiinnostuksen kohteista asemoitua osallistumista.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,**

- **tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.**

MLL pitää tavoitelinjausta vastaavia toimenpiteitä epäselvinä. Toimenpidelinjauksen kunnianhimoinen tavoite haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämisestä ei saa vastinetta toimenpiteistä.

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskeissa asioissa.

Tavoitelinjaus on yleisellä tasolla tärkeä ja kannatettava. Tässäkin tavoitelinjauksessa olisi ollut syytä nostaa esille niiden lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen, joiden osalta se toteutuu heikosti tai ei laisinkaan. Myös heillä on oikeus tulla kuulluksi itseään koskeissa asioissa.

MLL korostaa, että lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa määrätään, että jokaisella lapsella on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä kaikissa häntä koskeissa asioissa ja että lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan tämä oikeus asettaa sopimusvaltioille selkeän oikeudellisen velvollisuuden tunnustaa tämä oikeus ja taata sen toteutuminen kuulemalla lasten näkemyksiä ja ottamalla ne myös asiamukaisesti huomioon.

Lapsen oikeuksien komitea on tuonut esille perusedellytyksiä lasten vaikuttavaan ja eettiseen kuulemiseen. Kuulemisten tulee olla avoimia ja informatiivisia / vapaaehtoisia / lasten näkemyksiä kunnioittavia / merkityksellisiä / lapsille sopivia (lapsiystävälliset menetelmät) / kaikille lapsille avoimia / koulutukseen perustuvia (aikuisilla riittävät valmiudet lasten kuulemiseen ja osallistamiseen) / turvallisia ja mahdolliset riskit huomioivia / vastuullisia (seurantaan ja arviointiin sitoutuminen). Näiden elementtien tulisi täyttyä myös tavoitelinjauksessa ja toimenpiteissä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,**
- **viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,**
- **jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,**
- **hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,**
- **osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.**

MLL korostaa, että toimenpiteiden tehokas toteutuminen tarvitsee myös riittävät resurssit niiden toteuttamiseen. Järjestöjen lapsille ja nuorille suunnatut kuulemisen ja osallistumisen kanavat tulee ohjelmassa tunnistaa ja hyödyntää järjestöjen lasten ja nuorten kuulemisen käytäntöihin liittyvä

ammattitaito ja osaaminen. Viimeisenä toimenpiteenä oleva vaikuttavuusarviointi ja seuranta tulee toteutua myös demokratiaohjelman osalta. Miten edellä esitettyjen toimenpiteiden toteutumista seurataan ja niiden vaikuttavuutta tavoitelinjaukseen arvioidaan? Ilman tätä arviointia on suuri riski siihen, että toimenpiteet jäävät hyvin yleiselle tasolle eivätkä tosiasiallisesti edistä lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia.

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

MLL pitää ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen kehittämistä tärkeänä toimena demokratiaohjelmassa. MLL esittää, että ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen rinnalle demokratiaohjelmaan otetaan myös mediakasvatus. Tämän päivän mediakulttuuri tarjoaa kasvuun moninaisia aineksia, mutta vähäisesti suuntaviivoja siihen, millaiset valinnat ja taidot tukevat hyvinvointia, edistävät yhteiskunnallista osallisuutta ja kehittävät eettistä asennetta toisia kohtaan. Tekoälyn käyttöön ja sen toimintaan liittyvä kehitys on tärkeä tunnistaa demokratiaohjelmassa. Tekoälyn ja muuttuvan mediaympäristön ymmärtäminen on keskeinen kansalaistaito kaikenikäisille kansalaisille. Lasten ja nuorten kannalta tarvitaan entistä vahvempaa mediakasvatusta, jolla tuetaan medialukutaitoa ja mediataitoja laajasti (ks. MLL:n mediakasvatustyöstä <https://www.mll.fi/mediakasvatus/>).

Viime vuosina media- ja informaatiolukutaidon merkitys on noussut entistä tärkeämpään asemaan yhteiskunnallisten uhkien, kuten disinformaation ja demokratiavastaisuuden systemaattisen ja kohdennetun levittämisen, vihapuheen sekä median välityksellä tapahtuvan häirinnän yleistymisen ja yksityisyyden sekä tietosuojaan loukkausten yhteydessä.

Kansalaistaitoja sekä avointa keskustelua tulee vahvistaa disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi. Myös kaikkien ikäryhmien sekä erityisesti lasten ja nuorten laaja-alaista digitaalista sivistystä, muun muassa kykyä kriittiseen digitaaliseen ja medialukutaitoon tulee edelleen vahvistaa. Tähän liittyen myös kansallisten mediakasvatuslinjausten toteutuminen tulee varmistaa. Lisäksi laaja-alaista monilukutaitoa edistävän Kansallisen lukutaitostrategian 2030 toimeenpanoa on edistettävä. Mediakasvatukseen toteuttamiseen ja kehittämiseen tulee varata riittävät resurssit. Mediakasvatukseen liittyvä yhteistyö kansallisen audiovisuaalisen instituutin ja mediakasvatusta tekevien järjestöjen kanssa on tärkeä tunnistaa ohjelmassa.

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seuranta.

Tavoitelinjaus on tärkeä. MLL muistuttaa, että muodollisen opetuksen lisäksi medialla, yrityksillä, kansalaisjärjestöillä, vapaan sivistystyön toimijoilla sekä kirjastoilla on merkittävä rooli yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta edistävän koulutuksen tarjoamisessa. Koulujen ja oppilaitosten rinnalla demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajina toimii laaja joukko yhteiskunnan eri toimijoita, muiden muassa kuntien nuorisotyössä ja -toiminnassa, vapaassa sivistystyössä, järjestöissä, nuorisovaltuustoissa ja lasten parlamenteissa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,**
- **mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.**

Toimenpiteet ovat yleisellä tasolla kannatettavia. MLL nostaa Ihmisoikeuskeskuksen yhdeksi keskeiseksi toimijaksi ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen kehittämisessä <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/ihmisoikeuskoulutus/mita-ihmisoikeuskasvatus-on/> Myös kansallisella lapsistrategialla on merkittävä rooli asiassa. Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman (TP 16) mukaisesti demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen jatkuu. Toimenpiteessä todetaan, että se tukee myös kansallisen demokratiaohjelman sekä valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman tavoitteita. Ohjelmaluonnoksessa todetaan, että lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamisen osalta demokratiaohjelman toimenpiteiden suunnittelu ja toimeenpano koordinoidaan ja sovitetaan yhteen kansallisen lapsistrategian ja valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman toimeenpanon kanssa. MLL muistuttaa, että myös ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen kehittäminen on lapsistrategian ytimessä.

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen osaaminen opettajien keskuudessa on vaihtelevaa ja kasvatusta on usein yksittäisten opettajien aktiivisuuden varassa. Erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen osalta on havaittu kehittämistarpeita. Eri ihmisoikeusvalvontaelinten suositukset sekä myös kansalliset suositukset kehottavat vahvistamaan opettajien koulutusta ihmisoikeuksista. Myös ihmisoikeusvaltuuskunta on esittänyt, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tulisi entisestään vahvistaa. Tarvitaan opetuksen ja varhaiskasvatuksen, koulujen ja oppilaitosten hallinnon ja päätöksenteon ja toimintakulttuurin ihmisoikeusperustaisuuden vahvistamista. Huomionarvoista on, että koulutuksessa tulisi käsitellä laajasti koko ihmisoikeuksien kirjoa. MLL toteaa, että varhaiskasvatuksen toimipaikkakohtaisten yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisvelvoitteesta luopuminen on ongelmallista myös demokratiaohjelman tavoitteiden kannalta sekä lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta, koska ne heikentävät yhdenvertaisuuden suunnitelmallista edistämistä varhaiskasvatuksessa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle**
- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.**

Toimenpiteet ovat kannatettavia ja tarpeellisia. MLL korostaa, että tarvitaan ajantasaisia, selko- ja monikielisiä ja saavutettavia, demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä käsitteleviä koulutus- ja opetusmateriaaleja monelle erilaiselle kohderyhmälle.

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

Tavoitelinjauksen osalta MLL toteaa, että huomiota tulee kiinnittää kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation opettajien osaamiseen ja opetusmateriaaleihin. Kotoutumiskoulutuksella tuetaan maahan muuttaneiden aikuisten yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien valmiuksien kehittymistä ja vahvistetaan heidän osallisuuttaan. Kotoutumiskoulutuksen tulisi antaa muun muassa perustiedot perusoikeuksista ja velvollisuuksista sekä valmiudet käyttää poliittisia ja muita yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.**

Kotoutumiskoulutusta sekä monikielistä yhteiskuntaorientaatiota järjestettäessä tulee varmistaa, että koulutusta tarjoavilla toimijoilla on riittävä osaamis pohja demokratiaa ja ihmisoikeuksia käsittelevien teemojen käsittelemiseen ja että nämä teemat saavat koulutuksissa riittävän painoarvon. Koulutuksen järjestäjien tulee varmistaa, että kotoutumiskoulutukseen ja monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon osallistuvat maahan muuttaneet saavat asuinpaikasta riippumatta käytännönläheistä tietoa oikeuksistaan ja vaikuttamiskeinoistaan. Monikielisen yhteiskuntaorientaatiojakson tulee olla myös niiden maahan muuttaneiden saatavilla, jotka eivät ole kotoutumislaissa tarkoitettuja kotoutuja-asiakkaita.

MLL pitää tärkeänä, että kulttuurilaitosten, urheiluseurojen ja vapaan sivistystyön roolia vahvistetaan kotoutumisen edistämässä ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa.

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

Demokratian kannalta keskustelukulttuurin kärjistyminen on huolestuttava ongelma samoin kuin virkamiehiin, päättäjiin, toimittajiin, tutkijoihin ja järjestöihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen. Keskustelukulttuuri on viime vuosikymmeninä kärjistynyt ja vastakkainasettelu on lisääntynyt. Keskustelujen siirtyessä verkkoon vihapuhe sosiaalisessa mediassa on lisääntynyt.

Demokratiassa jokaisen on voitava osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa vihapuheesta tai maalittamisesta. Useat ihmisoikeussopimukset velvoittavat kunnioittamaan, suojelemaan ja edistämään sananvapautta. Perus- ja ihmisoikeutena sananvapaus ei kuitenkaan ole rajoittamaton ja sen rajoja on arvioitava suhteessa muihin oikeuksiin ja lainsäädäntöön.

Sananvapautta, ei saa käyttää muiden ihmisoikeuksien loukkaamiseen. Sananvapauden rajoja määritellään lisäntyvästi tuomioistuinten päätösin. EIT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan vihapuhe ei nauti sananvapauden suojaa.

Hyvän keskustelukulttuurin vahvistaminen ja vihapuheen estäminen on tärkeä osa demokratiaohjelmaa. Tästäkin syystä demokratiaohjelmaan tulisi lisätä ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen rinnalle myös mediakasvatuksen vahvistaminen.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Tavoitelinjaus on yleisellä tasolla tarpeellinen, joskin hyvin laaja ja tästä syystä monitulkintainen ja sen toteutumista on vaikea arvioida. Tavoitteen toteutumisen ratkaisee se, miten asianmukaiset käytännön toimenpiteet tavoitteelle on asetettu ja millaiset resurssit niitä on toteuttaa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,
- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,
- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

MLL pitää hyvänä, että lapsilla ja nuorilla on digitaalisen osallistumisen ja vaikuttamisen kanavia ja menetelmiä. On kuitenkin muistettava, että ne eivät riitä, vaan lapset ja nuoret tarvitsevat myös muunlaisia kanavia osallistumisoikeutensa toteutumiseksi. MLL nostaa esiin tässä yhteydessä esiin Lasten kuulemisen käsikirjan lainvalmistelijoille (Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:6) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-405-7> , jossa kuvataan monipuolisesti lasten kuulemisen ja osallistumisen tapoja ja periaatteita. Lapset ja nuoret osallistuvat ja vaikuttavat arkiympäristöönsä myös vapaa-ajan palveluissa ja harrastuksissa. Niillä on myös sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja luottamusta vahvistavia merkityksiä.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Suomi on vahvasti sitoutunut avoimen hallinnon periaatteisiin ja liittynyt avoimen hallinnon kumppanuusohjelmaan, jonka puitteissa on valmisteltu avoimeen hallintoon liittyvä strategia. Strategian mukaisesti avoin hallinto on vuoropuhelun vahvistaja yhteiskunnassa sekä edistää kaikkien oikeutta ymmärtää ja tulla ymmärretyksi. Strategian painopisteinä on myös, että johtaminen ja osaaminen varmistavat kaikkien mahdollisuuden osallisuuteen ja Suomi on avoimen

hallinnon aktiivinen edistäjä kansainvälisesti. Myös julkisen hallinnon strategian tavoitteena on laajentaa mahdollisuuksia

vaikuttaa ja rohkaista ihmisiä osallistumaan valmisteluun ja päätöksentekoon. Nämä olennaiset strategiat näkyvät heikosti ohjelmaluonnoksessa.

MLL nostaa tässä yhteydessä voimakkaasti esiin kansalaisyhteiskunnan merkitystä. Kansalaisyhteiskunta on keskeinen demokratian, resilienssin, luottamuksen ja tulevaisuuskon kannalta. Kansalaisyhteiskunta vahvistaa ihmisten osallisuutta ja hyvinvointia. Yhdistys- ja vapaaehtoistoiminnan avulla voidaan esimerkiksi aktiivisesti ehkäistä vihapuhetta, edistää yhteisöllisyyttä ja yhteiskuntarauhaa sekä vähentää ihmisten välisiä ennakkoluuloja. Toimiva kansalaisyhteiskunta luo ja ylläpitää yhteiskunnan kriisinkestävyttä ja elinvoimaa. Julkinen sektori ei yksin selviä hyvinvointia ja ihmisten osallisuutta edistävästä tehtävistään ilman järjestöjä. Järjestöjen kautta ja järjestöissä kansalaiset osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun ja edistävät yhteiskunnan kestävästä kehitystä.

Järjestöt eivät ole pelkästään toiminnan tai palveluiden tuottajia, vaan ne tekevät myös vertais- ja vaikuttamistyötä, joka tukee ihmisten hyvinvointia ja tuottaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon erilaista asiantuntemusta sekä kriittisiäkin havaintoja, mikä mahdollistaa monipuolisen ja asioita eteenpäin ohjaavan keskustelun. Lisäksi järjestöt tuovat näkyväksi heikommassa asemassa olevien ihmisten näkökulmaa. Järjestöillä on paljon osaamista, tahtotilaa ja resursseja vastata uuden ajan haasteisiin sekä mahdollisuuksia reagoida nopeasti yhteiskunnassa ilmeneviin ja järjestöjen kohderyhmiä koskettaviin muutoksiin. Lisäksi kansalaistoiminta mahdollistaa eri taustoista tulevien ihmisten kohtaamisen yhteisen tekemisen merkeissä. Järjestöjen toiminta on yksi merkittävä keino ehkäistä rasismia ja yhteiskunnallista polarisoitumista.

MLL pitää ennennäkemättömiä järjestöjen toimintaresurssien leikkauksia kansalaisyhteiskunnan arvokkaan toiminnan alasarjona. Sillä on merkittävä heikentävä vaikutus yhteiskuntamme demokratiakehitykseen. Se, että kansalaisyhteiskunnan tilaa ja toimintamahdollisuuksia ei huomioida demokratiaohjelmaluonnoksessa eikä esitetä selkeästi sen toimintaa tukevia ja vahvistavia ehdotuksia, on iso puute luonnoksessa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,**
- **kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,**
- **paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,**
- **eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.**

Toimenpiteet ovat yleisellä tasolla kannatettavia ja niiden käyttöönotolle tulisikin varmistaa riittävät resurssit. Lasten ja nuorten osalta dialogisten menetelmien käyttöönotto on tärkeää osallistumisen mahdollisuuksien lisäämiseksi ja osallistumisen toteutumiseksi lapsi/nuoriystävällisellä tavalla. Usein paikallisesti ja alueellisesti tehdään hyvää työtä käytäntöjen/mallien kehittämiseksi ja niiden kerääminen ja levittäminen tukee ja myös helpottaa lasten ja nuorten osallistumista ja vahvistaa vaikuttamismahdollisuuksia. Myös niiden jatkokehittäminen on välttämätöntä ja samalla varmistetaan niiden paikallinen ja alueellinen soveltuvuus.

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

Kuntien välillä löytyy eroja siinä, minkälaisia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia ne ovat ottaneet käyttöön. Erilaiset osallistumiskäytännöt aiheuttavat sen, että tosiasialliset vaikutusmahdollisuudet vaihtelevat. Hyvinvointialueiden tilanne on todennäköisesti vielä vaihtelevampi.

Kuntien ja hyvinvointialueiden palvelujen ja osallistumisjärjestelmien tulisi muodostaa yksi, saumaton ja selkeä kokonaisuus. Asukkaan tulisi tietää, missä nimenomaisissa asioissa tulisi pyrkiä vaikuttamaan kunnan ja missä hyvinvointialueen kautta. Yhteistyön osalta Sote-järjestämislaki (7 §) edellyttää, että hyvinvointialueen on tehtävä yhteistyötä muiden julkisten toimijoiden, yksityisten yritysten ja yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa. Hyvinvointialueen on myös edistettävä hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä tekevien järjestöjen toimintaedellytyksiä ja vaikutusmahdollisuuksia (sote-järjestämislaki 7 §). Vastaava velvoite kuntien osalta on kirjattu sote-järjestämislain 6 §:ään.

MLL:n kunta- ja aluevaalitavoitteita varten kysyttiin syyskuussa 2024 MLL:n Nuortennetissä lapsilta ja nuorilta, mitkä heidän mielestään ovat tärkeitä kunnissa ja hyvinvointialueilla edistettäviä asioita. Lapset ja nuoret nostivat heille tärkeinä asioina erityisesti lasten ja nuorten harrastukset ja vapaa-ajan, koulunkäynnin ja opiskelun sekä niihin liittyvät resurssit, mielenterveystyön sekä nuorisotyön ja nuorten palvelut. Lapset ja nuoret mainitsivat myös vähävaraisten perheiden tukemisen, kiusaamiseen puuttumisen, syrjäytymisen ehkäisemisen sekä terveydenhuollon turvaamisen ja hyvinvoinnin edistämisen tärkeyden.

Kunnissa ja hyvinvointialueilla lasten ja nuorten kuulemisen on tärkeää olla säännönmukaista ja heiltä kerättyä tietoa tulee myös hyödyntää kunnan päätöksenteossa ja toiminnassa. Kunnan ja hyvinvointialueen asioista tulee myös tiedottaa lapsille ja nuorille heille sopivalla tavalla.

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Tavoitelinjaus on tärkeä ja siihen velvoittaa myös lainsäädäntö. Kunnan ja hyvinvointialueen asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan ja hyvinvointialueen toimintaan. Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista on tarpeen seurata ja seurannan pohjalta kehittää. On tärkeää, että lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista seurataan erillisesti eikä yhdessä muiden väestöryhmien tilanteen kanssa. Tärkeää on myös arvioida, mitkä seikat vaikuttavat mahdollisuuksia parantavasti ja mitkä taasen heikentävät niitä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,**
- **alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.**

Toimenpiteissä on tärkeää ottaa huomioon myös järjestöjen rooli yhteistyökumppaneina. Järjestöt luovat alustan ja mahdollisuuksia ns. neljännen sektorin toiminnalle ja osallistumiselle. Järjestöjen kautta kansalaiset kanavoivat tarpeitaan, tulevat kuulluksi ja saavat tukea myös itselle tärkeisiin asioihin vaikuttamisessa omassa kunnassaan ja hyvinvointialueilla.

MLL korostaa lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin merkitystä ohjelmaan kirjattujen toimenpiteiden yhteydessä.

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,**
- **asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,**
- **tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,**
- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

Avoimuus ja päätöksenteon läpinäkyvyys ovat demokratiassa tärkeitä luottamuksen ylläpitämisen näkökulmasta. Avoin valmistelu antaa kansalaisille mahdollisuuden seurata päätöksenteon valmistelua ja osallistua valmisteluprosessiin.

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto,

kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Tavoitelinjaus on tärkeä juuri kyseisellä tavalla ilmaistuna eli demokratiapolitiikan yhteyden tulee olla vahva ihmisoikeuksiin ja oikeusvaltioperiaatteeseen liittyen. Demokratia ei ole olemassa ilman ihmisoikeuksia ja oikeusvaltiota.

On myös huomattava, että perus- ja ihmisoikeuksien sekä kestävän kehityksen välillä on tiivis yhteys. Ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuuden kato uhkaavat perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja niiden merkitys ihmisoikeuskysymyksenä on kasvanut. MLL painottaa ketään ei jätetä jälkeen -periaatetta sekä kansalaisyhteiskunnan osallistumisoikeuksia osana kestävää kehitystä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,**
- **yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.**

Toimenpiteissä ei ilmene tavoitelinjauksen keskeiset näkökulmat. Valtioneuvosto ihmisoikeuspoliittinen selonteko painottaa yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa, syrjimättömyyttä sekä oikeusvaltion huoltamista.

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seuranta ja läpinäkyvyyttä.

MLL pitää tärkeänä, että demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimia arvioidaan ja seurataan. Tässä rinnalla on tärkeä huomioida perus- ja ihmisoikeusindikaattorit, joiden avulla voidaan arvioida sitä mihin suuntaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen kehittyy ja mitä muutoksia oikeuksien toteutumisessa tapahtuu.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,**
- **osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,**
- **hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.**

Toimenpiteet ovat kannatettavia. Niiden toteuttamiseen on varattava riittävät resurssit.

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

Ihmisoikeuspoliittisen selonteon arvion mukaan ihmisoikeus- ja demokratiatilanne on jo pitkään heikennyt kymmenissä valtioissa ja oikeusvaltiokehitykseen kohdistuu uudenlaista kyseenalaistamista. Lisääntyvän autoritaarisen vallankäytön piirteitä ovat muun muassa sananvapauden ja kansalaistoiminnan rajoittaminen sekä vähemmistöjen oikeuksien polkeminen. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta kyseenalaistava toiminta on yhä näkyvämpää muun muassa YK:n ihmisoikeuselimissä.

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

Suomi painottaa demokratiatoiminnassaan yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, sekä naisten, vammaisten henkilöiden ja alkuperäiskansojen ja eurooppalaisessa toiminnassa näiden ohella romanien osallistumismahdollisuuksia. Näistä toiminta-alueista tulee pitää poliittisessa päätöksenteossa kiinni.

Helsingissä 22.11.2024

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry

Milla Kalliomaa

pääsihteeri

Esa Iivonen

vaikuttamistyön johtaja

Kirsi Pollari

erityisasiantuntija

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,**
- **tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,**
- **aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,**
- **osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,**
- **kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.**

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,
- kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

-

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

-

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

